

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

1

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

1

VILNIUS 2007

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Lieneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)
Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

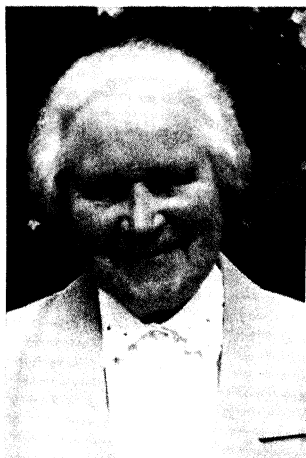
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007
© Straipsnių autoriai, 2007

IN MEMORIAM

ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ (1919 05 15 – 2006 07 09)

Rašydamas tokius straipsnius suvoki, kaip greitai teka laikas. Atrodo, vakar minėjome garbingą profesorės Angelės Vyšniauskaitės 85-ių metų jubiliejų, vartėme spaustuvės dažais kvepiančius jai skirto „Lietuvos etnologijos“ žurnalo lapus, studijavome proginę bibliografiją. Dar ir šiandien iškilus kebliai situacijai neučia imame telefoną, tikėdamiesi profesorės patarimo, padrašinio, paguodos. Po akimirksnio tenka suvokti, kad profesorės jau nebėra. Telioka atsiminti jos žodžius, semtis stiprybės iš jos darbų...

Profesorė daug dirbo visą gyvenimą. Netgi išėjus į pensiją darbų ne mažėjo, o daugėjo. Nuo 1993-ųjų atspausdinta daugiau kaip trečdalis (apie 300) jos visų publikacijų! A. Vyšniauskaitė gyveno nuolatiname darbų sukuryje. Paskambinus ar užėjus pas ją į svečius netrūkdavai išgirsti daugybę naujienų, sulaukti kvietimo dalyvauti įvairiuose renginiuose, rašyti straipsnį, recenziją. Net sirgdama profesorė rašė, skaitė, recenzavo ir apgailėstaudavo, kad jau negali dalyvauti visur, kur kviečiama. Daugeliui mūsų ji buvo ne tik mokslininkė, bet ir mokytoja – begalinio darbštumo, pasiaukojimo ir optimizmo pavyzdys. Dar keturias dienas prieš mirtį ligos patale profesorė klausinėjo apie etnologų pranešimus Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime, domėjosi mūsų darbais, etnologijos mokslo naujienomis.

Profesorė Angelė Vyšniauskaitė gimė 1919 m. gegužės 15 d. Marijampolės apskrities Veiverių valsčiaus Skriaudžių kaime. Baigusi keturis skyrius Sintautų pradžios mokykloje gabi mokinė mokėsi Šakiuose, vėliau dvejus metus Marijampolėje – Rygiškių Jono mergaičių gimnazijoje. 1939 m. pasirinko mokslą Vytauto Didžiojo universitete. Vėliau lietuvių literatūros studijas tęsė Vilniaus universitete, 1943 m. jį uždarius, jau baigė pagrindyje. Sovietinei valdžiai nepripažinus šio diplomo,

teko perlaikyti daugiau kaip 40 egzaminų Vilniaus pedagoginiame universitete, kur 1952 m. eksternu įgijo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos diplomą.

Visą savo gyvenimą talentinga mokslininkė pašventė Lietuvos etnologijai ir Lietuvos istorijos institutui. 1948 m. A. Vyšniauskaitė pradėjo dirbti Mokslų akademijos Istorijos institute. Jau 1955 m. Maskvoje apgynė kandidatini (dabar daktaro) darbą „Lietuvių kolūkiečių šeimos buitį“. Šiame darbe daug vietos buvo skirta šeimai, tai buvo tolesnių lietuvių šeimos tyrinėjimų Lietuvoje pradžia. Daug energijos A. Vyšniauskaitė atidavė kuriantis MA Istorijos instituto Archeologijos–etnografijos sektoriuje atskirai etnografų grupei, vėliau vadovaudama MA Istorijos instituto Archeologijos–etnografijos sektoriuje etnografų grupei, o nuo 1961 iki 1971 m. – atskiram Etnografijos sektoriui, vėliau – skyriui.

Viena iš svarbiausių tiek etnologų, tiek ir Lietuvos istorijos instituto publikacijų iki šių dienų lieka jos redaguoti 1964 m. publikuoti „Lietuvių etnografijos bruožai“. Šį leidinį galime sieti su moderniosios lietuvių etnologijos mokslo gimimu. Jos plunksnai priklauso šeimai ir jos papročiams, kaimo bendruomenės ir kalendoriniams papročiams skirti skyriai. Atlikti tyrimai iki šių dienų neprarado mokslinės vertės ir yra dažnai cituojami.

Lietuvių šeimos tyrinėjimams profesorė paskyrė ne vieną darbą. Jau 1962 m. kiek sutrumpinta disertacija buvo išleista SSSR MA Etnografijos instituto leidinyje. Tarptautinį A. Vyšniauskaitės mokslinės kvalifikacijos pripažinimą rodo 1965 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose „Soviet Anthropology and Archeology“ (Tarybinė antropologija ir archeologija) leidinyje išleista beveik pusšimčio puslapių studija „Lietuvių kolūkiečių šeima“ („Family Life of Lithuanian Collective Farmers“). Dažno vyresniosios kartos inteligento bibliotekoje ir dabar puikuoja 1967 m. išleista profesorės knyga „Lietuvių šeimos tradicijos“, pirmoji skirta gyvenimo ciklo papročiams. Nors ši knyga buvo išleista griežtos sovietinės cenzūros metais, vis dėlto didžiausias dėmesys joje buvo skirtas tradiciniams krikštynų, vestuvių, laidotuvių papročiams. Piršliai, svočios ir kiti vestuvių veikėjai joje iki šiol randa medžiagos besirengdami šeimos šventei.

Šeimos papročių analizę autorė tęsė publikuodama darbus knygų serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ bei atskiruose Lietuvos regionų kaimo kultūrai skirtuose regioniniuose leidiniuose. 1981 m. pasirodė jos studija „Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime“ knygoje „Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas“, o 1985 m. – „Žemaičių vestuvės“ knygoje „Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas“ (mirus etnologui Izidoriui Butkevičiui A. Vyšniauskaitė taip pat šiai knygai parengė studiją „Naujosios Žemaičių sodybos“).

Kita profesorės Angelės Vyšniauskaitės pasirinkta mokslinių interesų sritis – lietuvių linininkystės tyrinėjimai. Jau pirmoji studija „Lietuvių valstiečių linininkystė“ išsi-skyrė moksliniu brandumu (knygoje „Valstiečių linininkystė ir transportas“, 1977 m.). Savo verte nenusileidžia ir linininkystės papročiams skirta studija „Lietuvių lininin-

kystės papročiai“ (knygoje „Valstiečių verslai“, 1985 m.). Tarptautinį linininkystės tyrimų pripažinimą lėmė gerai Europos etnologų bendruomenės įvertintas „Pabaltijo žemdirbystės atlasas“ (1985 m.). Profesorė buvo skyriaus apie linininkystę pagrindinė autorė ir redkolegijos narė. Šia tema 1993-aisiais metais balandžio 16 d. buvo apginta habilituoto daktaro disertacija („Lietuvos linininkystė – XVIII–XX a. pirmojoje pusėje: Inventorius ir papročiai“).

1995 m. vėl grįžta prie vestuvių papročių. Profesorė kartu su P. Kalniumi ir R. Paukštyte išleido šeimos tyrinėjimams skirtą monografiją „Lietuvių šeima ir papročiai“. Didesnė šios knygos dalis priklauso A. Vyšniauskaitės plunksnai. Knygoje pateikiama išsami kaimo šeimos, vestuvių ir laidotuvių šaltinių bei tyrinėjimų apžvalga. Darbe analizuojami XVIII–XX a. pabaigos kaimo šeimos demografiniai bruožai ir vidaus organizacija, pateikiama vestuvių bei laidotuvių papročių analizė. Šiame darbe pirmą kartą Lietuvoje išsamiau aptariamos partizanų bei tremtinių laidotuvės. Stambi studija „Vestuvės“ Šiaurės Lietuvai skirtoje monografijoje „Papročiai“ pasirodys jau po autorės mirties.

Profesorės A. Vyšniauskaitės darbams būdinga mokslinių interesų įvairovė. Gana stambių darbų ji parašė ir kitomis temomis. Manome, kad labai reikšminga atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos visuomenei buvo kalendorinių papročių studija „Mūsų metai ir šventės“ (1993 m.). Joje, be tradicinių kalendorinių švenčių, aptartos ir valstybinės šventės. Be abejonės, į Lietuvos etnologijos istoriją bus įrašytas ir iškilus istoriografinis darbas „Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose“ (1994 m.). A. Vyšniauskaitė nuveikė milžinišką darbą. Tai beveik tūkstantmečio tautos gyvenimo kelią apibrėžiantis leidinys. Populiarinant lietuvių etninę kultūrą savo informatyvumu ir įtaigumu išsiskiria 1999 m. išleista A. Vyšniauskaitės knyga „Lietuvio namai“. Tai pirmoji Lietuvos liaudies kultūros centro knygų serijos „Gyvoji tradicija“ knyga, skirta liaudies architektūros barui. Tai akivaizdus įrodymas, jog negalima išskirti dvasinės ir materialiosios kultūros sričių. Šioje knygoje apimamas visas lietuvių namuose vykstantis gyvenimas. Naujomis formomis autorė analizuoja sąvokas „troba“, „krosnis“, „stalas“, „suolas“, „langas“, slenkstis“, „durys“, sujungdama daugelį etninės kultūros sričių ir įtaigiai atskleisdama senąjį lietuvių pasaulį.

Tačiau profesorės gyvenimo kelias – ne tik mokslinė, bet ir pedagoginė veikla. Savo mokytoja ją gali vadinti net kelios etnologų kartos. Jos vadovaujami disertacijas apsigynė Antanas Daniliauskas (1965), Irena Regina Merkienė (1966), Marija Mastonytė-Miliuvienė (1967), Vitalis Morkūnas (1968), Giedrė Tallat-Kelpšaitė Niunkienė (1968), Elena Morkūnienė (1972), Laura Kazlauskienė (1989), Rasa Paukštytė (1997), Rasa Račiūnaitė (1997). Profesorė taip pat buvo daugelio disertacijų oponentė, daktaro ir habilituoto daktaro komitetų narė. Nemažai savo neišsenkančios energijos ir meilės profesorė A. Vyšniauskaitė skyrė etnologijos puoselėjimui

atgimstančiame, jos žodžiais tariant, „gimtajame“ Vytauto Didžiojo universitete, kur jai buvo suteiktas profesorės mokslinis vardas.

Dar vieni gimtieji namai buvo Lietuvos nacionalinis muziejus. Jos mokslinę paramą vertina jo direktorė Birutė Kulnytė, Etnografijos skyriaus vedėja Elvyda Lazauskaitė ir kiti moksliniai bendradarbiai. Kiek profesorės dienų ir naktų skirta šio muziejaus leidžiamo Lietuvių etnografijos žodyno rengimui! Labai daug jėgų atiduota rengiant ekspertizes Etninės kultūros globos tarybai prie Lietuvos Respublikos Seimo, kuriant naujus etninės kultūros globos įstatymus. Taip pat ji buvo šios tarybos leidžiamo leidinio „Etninė kultūra“ redakcinės kolegijos pirmininkė. Nemažai triūso ji įdėjo būdama Lietuvos kultūros ministerijos ir Lietuvos liaudies kultūros centro leidžiamo žurnalo „Liaudies kultūra“ redakcinės kolegijos narė. Ne vienas straipsnis parašytas atkakliai raginant profesorei A. Vyšniauskaitei. Šiltais žodžiais jos visuomeninę veiklą mini ir Tėviškei pagražinti draugija. O kur dar begalė profesorės nuveiktų visuomeninių darbų! Ji buvo „Žinijos“ draugijos lektorė, įvairių tarybų, komisijų narė, Respublikinės ir Vilniaus miesto tradicijų tarybos narė, Pavadinimų komisijos, „Ethos“ draugijos prezidiumo narė, turėjo daug kitų triūso reikalaujančių pareigų. Prisiminkime dar ir filmus – „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, „Vakar ir visados“, „Žolės šaknys“, kuriuos kuriant suteikta kvalifikuota pagalba. Atsiverskime Visuotinės lietuvių enciklopedijos tomus, laikraščius, žurnalus, čia ir dar daug kur atrasime Angelės Vyšniauskaitės vardą. Jų išvardijimui neužtektų ir „Lietuvos istorijos metraščio“ tomo.

A. Vyšniauskaitė buvo aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė. 2000 m. balandžio 15 d. jos mokslinė kompetencija buvo patvirtinta Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikės vardu. A. Vyšniauskaitė, kartu su tą dieną taip pat akademike tapusia Sofija Kanopkaite yra pirmosios LKMA akademikės moterys. 1996 m. ji buvo apdovanota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu. 1998 m. profesorei Angelei Vyšniauskaitei suteikta Jono Basanavičiaus premija.

Mirusi 2006 m. liepos devintą dieną, liepos dvyliktąją A. Vyšniauskaitė sugrįžo į gimtinę, kurią ji taip mylėjo. Palaidota Skriaudžiuose, kuriuose pradėjo gyvenimo kelią. Išėjusi anapilin profesorė Angelė Vyšniauskaitė mums paliko ne tik rašytinį palikimą, 11 monografių ir daugiau kaip 750 mokslinių publikacijų, bet ir gėrį, pasėtą ne tik mokslininkams, dėstytojams, muziejaininkams, kultūros darbuotojams, doktorantams, studentams, bet ir paprastiesiems kaimo žmonėms, iš kurių sėmėsi išminties ir ją perdavė Lietuvai. Profesorės įžiebta šviesa dar daugelį metų švies visiems ir skleis šilumą.

Rasa P a u k š t y t ė - Š a k n i e n ė
Žilvytis Š a k n y s